

Митно-тарифне регулювання впливає на характер міграцій не лише тих областей, що мають спільні кордони з іншими країнами, а й усіх інших. Йдеться зокрема про насичення загальнонаціонального ринку товарами, якими не спроможне задовольнити себе національне виробництво, відсутність дефіциту та рівень задоволення первинних економічних потреб. Також адекватне митне регулювання створює передумови для реалізації транзитного потенціалу окремих регіонів, що також є чинником економічного розвитку та міграційної привабливості.

Доволі часто соціально-економічні умови, як важіль впливу на міжнародні міграційні процеси, погіршуються внаслідок відсутності координації заходів між суб'єктами різних регіонів. Тут ми стикаємося з проблемою адміністративно-управлінського чинника впливу на міграційні процеси. Його умовно можна поділити на кілька складових: професійний (рівень підготовки та кваліфікації управлінського персоналу), психологічний (сприяння чи протидія регіональній співпраці, прагнення до покращення показників лише свого регіону тощо) та об'єктивний адміністративний (характерна специфіка окремо взятих регіонів).

Висновки. Принциповим моментом подолання визначеної проблеми є розроблення стратегічного циклу заходів, що має ґрунтуватись на міцному теоретичному фундаменті, та оперативно реагувати на зміни в тенденціях світового та регіонального розвитку. Лише таким чином можливі гармонізація та взаємоузгодження економічного та демографічного розвитку країни.

Чайка-Петегырьч Л.Б. Социально-экономическое влияние на региональные миграционные процессы

Проанализированы региональные факторы влияния на миграционные процессы разных уровней. Определена взаимозависимость миграционных и регионально-экономических процессов. Рассмотрены предпосылки для совершенствования теоретической модели влияния на миграционные процессы как попытку повышения инвестиционной привлекательности региона.

Ключевые слова: миграционные процессы, региональная миграция, трудовые ресурсы, демографический процесс.

Chayka-Petegyrych L.B. Social economic impact on regional migration processes

The impact of regional factors on migration of different levels has been analyzed in the article. The interdependence of migration and regional economic processes is determined. Precondition for improving the theoretical model of influence on migration as an attempt of increasing the investment attractiveness of the region is considered.

Keywords: migration processes, regional migration, labor resources, demographic process.

УДК 330.83

Здобувач І.Р. Шевчик – Львівська КА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ БАНКИ ТА КРЕДИТНІ КООПЕРАТИВИ У 1848-1939 РОКАХ

Проаналізовано феномен інституційного становлення фінансово-кредитної сфери як складової економічного унезалежнення західної гілки нації, в умовах Австро-Угорської монархії та польської держави впродовж 1848-1939 рр. Особливий

акцент у роботі зроблено на проблемах історико-політичної та соціально-економічної парадигми формування національного фінансово-кредитного підприємництва у Західній Україні (1848-1939 рр.), шляхів акумуляції національного капіталу, цінного досвіду організації національних фінансово-кредитних закладів.

Ключові слова: фінансово-кредитні інституції, національний господарський рух, приватне підприємництво, кооперація, Західна Україна.

Вступ. Інституційне становлення фінансово-кредитного забезпечення національного господарського руху в Західній Україні впродовж 1848-1939 рр. в підневільних умовах Австро-Угорщини та міжвоєнної польської держави становить одну із найцінніших складових історичного досвіду витворення національної моделі ринкових відносин. Глибока закоріненість процесу творення західноукраїнських банківських та кредитних інституцій у широке національне тло господарського та політичного самозбереження полягала у тому, що вони стали результатом зусиль усіх громадських клітин українства краю.

Посттоталітарні трансформації економіки у нашій державі відбуваються в умовах ігнорування історичних надбань національного господарського руху. Це посилює проблему політико-економічної самоідентифікації, яка передбачає передусім формування нової національної політико-господарської еліти, вихованої на засадах українського національного підприємництва та модерного світового досвіду ринкової трансформації суспільства. Нагальною є також потреба формування засад приватної ініціативи та громадянського суспільства, носієм та гарантом яких, як відомо, є домінування потужного середнього стану. Формування адекватної до цих вимог фінансово-кредитної сфери неможливе без наукового осмислення досвіду становлення фінансово-кредитних інституцій національного господарського руху в Західній Україні впродовж розглядуваного періоду.

У сучасній українській економічній науці спостерігається зростання інтересу до вивчення історичних витоків національного господарського руху в ринкових умовах. Щоразу більше з'являється робіт, присвячених українському господарському руху, які порушують проблеми як теорії, так і реальної практики його здійснення. Історико-економічні дослідження теоретичної спадщини українських економістів дореволюційної доби, які здійснювали протягом 90-х років ХХ – на початку ХХІ ст. С. Злупко, Л. Горкіна, П. Леоненко, І.-С. Корецький та інші вчені, переконливо показали, що вітчизняна економічна наука кінця ХІХ – початку ХХ ст. вже починала використовувати елементи інституціонального підходу до вивчення багатьох економічних явищ та категорій. У становлення нової економічної науки – соціальної економіки – вагомий внесок зробили вітчизняні вчені Д. Богиня, В. Єременко, Г. Задорожний, Ю. Зайцев, Г. Тарасенко, С. Тютюнникова, А. Ягідка.

Постановка завдання. Метою дослідження є інституційний аналіз феномена становлення фінансово-кредитної сфери як складової економічного унезалежнення західної гілки нації, в умовах Австро-Угорської монархії та польської держави впродовж 1848-1939 рр. Особливий акцент у дослідженні зроблено на проблемах історико-політичної та соціально-економічної парадигми формування національного фінансово-кредитного підприємництва у Західній Україні (1848-1939 рр.), шляхів акумуляції національного капіталу,

цінного досвіду організації національних фінансово-кредитних закладів та ролі у цьому процесі соціального капіталу.

Результати. Проблемі генези та еволюції фінансово-кредитних інституцій національного господарського руху в Західній Україні в українській історико-економічній науці присвячено цілу низку досліджень. Одним із фундаментів наукового дослідження формування інституційного поля національних фінансово-економічних організацій став Іван Франко. Початок його творчої діяльності припадає на створення перших українських банків, оскільки цього вимагав об'єктивний процес розвитку товарно-грошових відносин у Галичині. Іван Франко серед причин банкрутства перших банків, до діяльності яких були причетні українці, вказує на відсутність довіри до них серед широкого українського загалу. Він доклав багато зусиль, щоб збудити ініціативу української громадськості до активної підприємницької діяльності у сфері банківсько-кредитних відносин. Майже кожна стаття на "банківську" тематику закінчується висновком про необхідність опановувати банківську діяльність, вчитися банківської запопадливості у поляків, євреїв, інших народів [1-3].

На окрему наукову розвідку заслуговує проблема належного оцінювання досліджень кредитної кооперації її безпосередніми творцями, активними та жертвовними діячами, провідниками центральних кооперативних установ, теоретиками і практиками кооперативного руху. Окрема група дослідників історії кредитної кооперації в Західній Україні – це українські історики діаспори, більшість з яких були активними учасниками громадського життя та кооперативного руху, об'єднані в "Товаристві української кооперації" (тепер Центральна українських кооперативів Америки) та інших організаціях. У працях істориків-кооператорів чимало цифрового матеріалу, висвітлено механізм діяльності кооперативів, правові, соціальні, політичні умовини їхнього функціонування.

Фундаментальна історико-економічна праця, справжня "енциклопедія української кооперації" належить перу Іллі Витановича. Його монографія "Історія українського кооперативного руху" охоплює період від половини XIX до початку 60-х років XX ст., у якій чимало уваги приділено кредитній кооперації [4].

Належної уваги заслуговує також праця "Українські купці і промисловці в Західній Україні (1920-1945)", автором якої є ідеолог і безпосередній учасник приватницького руху, головний редактор фахового двотижневика "Торговля і Промисл" Володимир Несторович. Автор зумів детально розкрити основні етапи діяльності станової організації СУКіПу, його секцій та філій, фінансово-кредитне забезпечення розвитку українського приватництва, системного фахового вишколу, ставлення польської влади й громадянства до українських підприємців, взаємовідносини із українською кооперацією тощо [5].

Обсяг нашого дослідження не дає змоги докладно проаналізувати "студії" історії національних фінансово-кредитних інституцій Західної України 1848-1939 рр., написані радянськими вченими. Певним винятком серед цього масиву є монографія Л. Олесевича "Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883-1939)", яка вперше у радянській історіографії досліджує український господарський рух у

міжвоєнній Польщі, опираючись на найширше коло джерел, переважна частина яких вперше вводилася у науковий обіг [6].

Очевидно, що вчений змушений був позірно дотримуватись т. зв. марксистсько-ленінської методології. Незважаючи на класову оцінку цього руху, без чого монографія не могла у тих умовах побачити світ, важливе значення у дослідженні відводиться питанню фінансово-кредитного забезпечення українського підприємництва, яке здійснювали українські банки, домінантне місце серед яких посідали Центробанк та Промбанк.

Важливу роль для з'ясування ідейно-економічних та наукових засад національного підприємництва відіграють праці Степана Злупка, котрий один із перших у сучасній вітчизняній історіографії об'єктивно аналізує економічні погляди Івана Франка, Михайла Туган-Барановського, Євгена Храпливого та цілої плеяди видатних теоретиків і організаторів цього руху [7-16]. Першою спробою науково осмислити феномен національного приватного підприємництва в умовах міжвоєнної Польщі є монографія сучасної української дослідниці Оксани Вербової "Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу". Як стверджує автор, західноукраїнське приватництво у другій половині 30-х років набуло безцінного досвіду прискореної акумуляції національного капіталу [17].

Попри зростання інтересу до вивчення історичних витоків національного господарського руху, в яких досліджуються проблеми як теорії, так і реальної практики його здійснення, прогалиною у дослідженні національного господарського життя у Західній Україні в зазначений період залишається неоінституціональний аналіз проблеми фінансово-кредитного забезпечення приватництва та кооперації, що становили разом економічний фундамент українства.

Дослідження фінансово-кредитного забезпечення приватництва та кооперації неможливе без ретельного опрацювання двох найголовніших кооперативних видань – "Господарсько-кооперативного часопису" та теоретичного журналу Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) "Кооперативної Республіки". Допмагають з'ясувати конкретні питання нашої теми, які стосуються аналізу офіційної статистики економічних процесів та національної політики Варшави на "східних кресах", загальнопольські видання "Wiadomości statystyczne" і "Sprawy narodowosciowe" та тижневик польських українців "Biuletyn polsko-ukrainski".

Особливу групу джерел становлять спогади сучасників та безпосередніх учасників господарського життя на західноукраїнських землях міжвоєнного часу, які опубліковані переважно в діаспорі.

У дослідженні задекларованої теми вкрай важливим є застосування як методологічної основи інституціоналізму, що дає змогу з'ясувати роль соціального капіталу у формуванні питомих національних господарських форм. Формування феномена інституціоналізму в українській економічній думці відобразило значною мірою ті специфічні умовини національного розвитку, що були спричинені колоніальним статусом українських земель у складі чужих імперських держав. Доволі рельєфно окреслені поняття, якими оперує інституціоналізм, у науковій спадщині відомого світові українського вченого Михайла Туган-Барановського. Вчений, досліджуючи економічні процеси, вико-

ристовував багатий міждисциплінарний методологічний інструментарій інституціоналізму (соціологію, психологію, історію тощо). Для дослідження фінансово-кредитного сектору західноукраїнської кооперації корисним є докладний аналіз ідеології райфайзенівських кооперативів та особливостей їхньої кредитної діяльності [18].

Очевидно, що теорія і практика інституціоналізму в Україні були пов'язані з кооперативним рухом, у якому в умовах імперських режимів українство знаходило можливості для самореалізації. Одним із фундаторів цього напрямку справедливо вважають Миколу Левитського, який вважав, що кооперація є найкращим виявленням людського генія в соціально-економічному будівництві. На таких засадах артільний рух під гаслами М. Левитського з Херсонщини поширився на Катеринославщину, Полтавщину, Чернігівщину, Канівщину, Донеччину і навіть на російські терени. Левитський М. склав низку проектів про організацію землеробських і ремісничих артілей, споживчих, кредитних і кооперативних спілок створення артільних лавок і кас різних типів, тимчасових складів товарів, виставок сільськогосподарських знарядь, товариств сприяння артілям тощо.

Серед визначних українських економістів-кооператорів особливе місце посідає Сергій Бородаєвський, який належав до перших членів Інституту для Кооперативних Студій, що його заснував видатний теоретик і організатор кооперації француз Ш. Жід. Великої популярності серед кооператорів набула його книжка "Збірник про дрібний кредит" (витримала шість видань загальним накладом 30 тис. примірників), в якій розглянуто суть, закони, організацію і діловодство ощадно-позичкових і кредитних кас.

Помітне місце серед українських інституціоналістів-кооператорів посідає Борис Мартос. Вчений розробив докладний статут кредитних кооперативів, права і обов'язки членів, інші статутно-організаційні питання кооперативного руху. Виразні інституціональні підходи притаманні позиції теоретика й організатора кооперації Юліана Павликовського, на формування світоглядних засад якого значно вплинули репрезентанти молодшої історичної школи політичної економії, зокрема віденський професор К. Гофмайстр.

Домінанта морально-культурного і соціально-психологічного аспектів інституціоналізму в українській економічній науці, яка лежать в основі сучасної доктрини соціального капіталу, збагачує не тільки національну економічну думку і господарську практику, але й теорію інституціоналізму взагалі. Таке осмислення дає змогу не лише науково відтворити природу феномена відродження національної господарської традиції у цей період, а й покласти її найцінніші досягнення в основу модерної ідеології суспільно-господарського поступу новопосталої Української держави, як держави із високою європейською господарською культурою.

Окреслюючи соціально-економічну парадигму становлення західноукраїнської кооперації та приватного підприємництва в Австро-Угорській імперії варто зазначити, що вона, починаючи з 60-х років XIX ст., була по суті конституційною монархією. На відміну від Росії, незважаючи на відвертий шовінізм місцевої неукраїнської політичної еліти, українці Австро-Угорщини ніколи не знали посиленої заборони української мови, преси, школи, могли

вивчати і популяризувати свою культуру та історію. Серед численних українських друкованих видань особливе місце посідали економічні часописи: "Економіст" (з 1904 р.), "Самопоміч" (з 1908 р.), "Господар і промисловець" (з 1909 р.) та "Народне Богатство" (з 1904 р.).

У 1873 р. в Австро-Угорщині було ухвалено спеціальний кооперативний закон "Про заробково-господарські стоваришення". Ліберальні засади закону забезпечували автономію кооперативу та забороняли втручання в його внутрішні справи сторонніх осіб і державних чиновників. Уряд надавав кооперації також фінансову підтримку через її спілки та громадські організації і фонди. Вагоме значення мали положення Доповнювального закону від 10 квітня 1903 р., який зобов'язував кооперативи Австро-Угорщини кожних два роки проводити ревізію, для чого створювалися спеціальні негосподарські об'єднання – ревізійні спілки. Ці важливі інституції відігравали роль ідейно-організаційних центрів кооперації. Проявом консолідації соціального капіталу стало виникнення перших громадських крамниць в Галичині та на Буковині, пов'язане зі широким рухом західноукраїнської інтелігенції на піднесення економічного добробуту селян шляхом створення самопомогових організацій. Започатковує його так звана "акція тверезості", яку розгорнула греко-католицька церква з 70-х рр. XIX століття. Поряд з церковними читальнями та сільськими громадськими крамницями і касами взаємодопомоги з'являються і міські товариства, організовані "братствами" українських ремісників та дрібних купців: у Львові – "Побратим" (1872), Підгайцях – "Поміч" (1874), Збаражі – "Надія" (1874), Помор'ях – "Порука" (1875). Негативно вплинули на розгортання національного господарського руху в Галичині невдачі з Крилошанським банком, заснованим у 1876 р., та з Рустикальним банком, що функціонував ще з 1867 р. Обидві ці фінансові інституції, сумна історія яких стала предметом детального аналізу Івана Франка, збанкрутували через невміле керівництво і зловживання службовців, розоривши при тому багато своїх клієнтів-селян.

Важливим центром економічної консолідації українців у 80-х роках була "Народна Торговля". У часописі "Діло" 1882 р. Нагірний окреслив концепцію створення кооперативу-гуртівні й консолідації навколо нього української торгівлі. Цю ідею підтримав засновник "Господарсько-промислового товариства" Апполон Ничай. 9 червня 1883 р. відбулися установчі збори товариства, а 21 липня у торговельному суді м. Львова було зареєстровано його статут. У 90-х роках провід українського руху переходить до рук молодого покоління світської інтелігенції, згуртованого у "Просвіті", яка у 1891 р. оголосила себе просвітньо-економічним товариством. Разом із "Просвітою" справу творення української торгівлі підтримували товариство "Дністер", Краєвий Союз Кредитовий та інші українські інституції й громадські діячі.

"Селянська Каса", яка була організаційним, ревізійним і фінансовим центром для всіх видів української кооперації на Буковині, у 1912 р. об'єднала 174 кооперативи. У Закарпатті на початку XX ст. кооперативний рух робив перші свої кроки. Кооперативи українців входили до складу угорських спілок з осідком у Будапешті – "Кредитної" (ОНК) та споживчої "Мурашка".

Таким чином, кінець XIX – початок XX ст. – це період відчутного росту господарської активності українства. Функції центральної ощадної каси для всіх родів кооперативів виконував Краєвий кредитовий союз, що у 1911 р. мав 889 членів, зокрема 412 зареєстрованих кооператорів, 53 різних товариств і 424 окремі особи, й видав понад 4,6 млн крон позичок. До Українського Краєвого Ревізійного Союзу у Львові в 1912 р. належало 5577 кооперативів, що налічували 180 тис. членів і мали загальний баланс 56,5 млн крон. Масовою організацією напередодні Першої світової війни стало товариство "Сільський господар", діяльність якого вийшла за межі офіційно проголошеної мети – підносити рівень сільськогосподарського виробництва та захищати інтереси хліборобів [4, с. 115-116].

Разом із розгортанням кооперативного руху зароджується приватне підприємництво, яке виростало із кооперативних господарських форм та становило разом із ним економічний фундамент українства.

Якщо передвоєнний період розвитку української кооперації в Галичині можна охарактеризувати як період розквіту, головним чином, кредитної кооперації, то повоєнний – як період занепаду кредитної кооперації і швидкого розвитку споживчої кооперації. Впродовж другої половини XIX – 30-х років XX ст. вона набула величезного господарсько-інституційного досвіду, який є основою національної ринкової традиції. Вже у перші повоєнні роки було створено широку мережу кредитних, споживчих, закупівельно-збутових, виробничих кооперативів. Вони були об'єднані у повітові та крайові товариства, серед яких виділялися "Народна торгівля", "Центросоюз", "Центробанк", "Маслосоюз". Очолював українську кооперацію Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК).

Напередодні Другої світової війни центральні українські кооперативні установи значно вплинули на господарське життя краю. Особливо вагомим був економічний та й громадський вплив головної національної кооперативної інституції – Ревізійного Союзу Українських Кооперативів. Такий потужний ріст національної кооперації був можливий завдяки витворенню власної національної фінансово-кредитної сфери, яка діяла значною мірою автономно в умовах чужої держави. Краєвий Союз Кредитовий "Центробанк" став центральною касою всієї української кооперації, фінансуючи всі ті великі збутові операції "Центросоюзу", "Маслосоюзу" та кооперативних союзів. Феноменом було те, що він спирався виключно на вклади українського громадянства і кооператив та не отримував жодного кредиту з державного "Банку Польського", ані від інших банків. Таким чином, українське підприємництво (кооперативне та приватне) забезпечило собі сталий ринок збуту за мінімальних витрат на рекламу і пропаганду та безкоштовної інфраструктури, бо ці функції виконував Центросоюз, Кооперативні союзи та "Народна Торговля".

Сільські кредитні кооперативи "райфайзенки" надавали селянам дешево та доступні кредити. Вони вчили селян бути ощадними та підприємливими. Кредитна кооперація активно фінансувала інші види сільськогосподарської кооперації. "Центробанк" тісно зв'язував між собою різні види кооперативів, створював можливість вирівнювати попит і пропозицію капіталів і, що не

менш важливо, зв'язував кредитну кооперацію з грошовим ринком як кооперації, так і всієї економіки держави.

Національне приватне підприємництво, що, за словами сучасників, було найбільшим здобутком західного українства міжвоєнного часу, спромоглося виступити організованою силою, сконсолідованою Союзом Українських Купців і Промисловців (СУКіП), котра розпочала націотворчий процес формування на етнічних українських землях середнього класу власників, як основи національної самовистарчальності.

Початок Другої світової війни перервав поступальну ходу українського господарського руху. Разом із приходом радянських військ на західноукраїнських землях встановлюється сталінський тоталітарний режим, який знищив усю унікальну інфраструктуру національних господарських інституцій краю.

Феномен прискореної акумуляції національного капіталу в підневільних умовах Австро-Угорської імперії та авторитарної Польщі можна продемонструвати на прикладі діяльності КСК, "Дністра", "Карпатії" та мережі Українбанків, а також Земельного Банку Гіпотечного, Торговельно-Промислового Банку, Пром-Банку й інших фінансово-кредитних інституцій українського приватництва.

Нагальна потреба дешевого кредиту і подолання лихварського визиску та певне сприяння австрійської держави власне кредитовим товариствам зумовили провідну роль кредитової кооперації у господарському поступі українців. Роль її фінансового й організаційного центру наприкінці 1890-х років посідає Крайовий Союз Кредитовий (КСК).

КСК (пізніше Центральний Кооперативний Банк, скорочено "Центробанк"), ініціатором заснування якого було страхове товариство "Дністер", повстав 1898 р. У статуті інституції окреслювалося широке поле завдань, зокрема: організація кооперативів усіх видів, контроль за їхньою діяльністю та надання їм дешевих і вигідних кредитів, участь у парцеляції маєтків, сприяння селянству у придбанні землі, а також грюндерство (заснування підприємств на основі інвестицій) [4, с. 134-136]. Із розгортанням кооперативного руху в Галичині такі широкі і різноманітні функції, задекларовані Союзом, стали для нього непосильними і він обмежився лише кредитною діяльністю, а решта функцій перейшли до новоутворених кооперативних інституцій – Краєвого Союзу Ревізійного (функції контролю та організації кооперативів), товариства "Земля" (справа парцеляцій) і Земельного Банку Гіпотечного (іпотечний кредит). Згідно із новим статутом 30 березня 1905 р. КСК надавав короткотермінові кредити для кооперативів – членів Союзу, а також виступав посередником щодо надання кредиту іншими кредитовими установами (Краєвий Банк, Австро-Угорський Банк, Єднота чеських спожителень тощо). Як центральна кредитна кооперативна інституція КСК продовжував свою діяльність до кінця 1922 р. У грудні того ж року він доповнює свій статут такими трьома пунктами:

- поширювати кооперативні ідеї у часописах, популярних виданнях, лекціях, на кооперативних курсах, кооперативних святах, виставах, утримувати читальні, бібліотеки і музеї, фундувати стипендії для навчання кооператорів і організовувати економічні з'їзди, анкети та конференції;

- об'єднувати у Союзі наявні кредитові кооперативи і засновувати нові, давати їм правову і фахову допомогу, ревізувати їхню діяльність через інструкторів і люстраторів;
- захищати інтереси своїх членів та інтереси союзних кооперативів перед кооперативними організаціями та перед владою [19].

Ця діяльність безумовно сприяла витворенню основних підвалин соціального капіталу: атмосфери довіри до українських інституцій та мотивації спільної національної дії.

Загалом у розглядуваний період кредитна кооперація стала найпотужнішою складовою українського кооперативного руху в Галичині, що дало змогу навіть в умовах світової війни та визвольних змагань зберегти здобутки національного господарського руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Досвід формування національної фінансово-кредитної сфери того часу свідчить про те, що прогрес у цій справі залежить передусім від інституційної розбудови підвалин громадянського суспільства, в основі чого лежить соціальний капітал

Особливе місце у фінансово-кредитному забезпеченні національного господарського руху у Західній Україні на межі ХІХ-ХХ ст. належало кооперативному убезпеченню (страхуванню). Цей цінний досвід репрезентує насамперед діяльність перших національних страхових товариств, відомих під милозвучними топонімічними назвами "Дністер" і "Карпатія". Убезпечення як форма національного господарського руху в Західній Україні зароджується у 60-70-х роках ХІХ ст. До його фундаторів відносять Д. Синкевича, директора асекураційного товариства "Австрійський Фенікс" у Відні та головного директора "Русского Общества перестраховування" та Л. Лукашевича, керівника репрезентації "Угорського товариства убезпечень" у Львові. Продовжив цей важливий напрям національного господарського руху Василь Нагірний. На його прохання у 1884 р. Кость Левицький готує перший статут власне українського товариства убезпечень. Перше товариство страхування від вогню під назвою "Дністер" розпочало свою діяльність 29 червня 1892 р. Найвищих досягнень здобув "Дністер" у передвоєнному 1913 р. Діяльність "Дністра" охопила всю етнографічну українську територію Галичини включно із Ряшевом та Новим Торгом. Окрім убезпечення будівель, асекураційне товариство здійснювало також убезпечення збіжжя, реманенту та посівів [19].

Окремий підпункт третього розділу присвячений діяльності кооперативного банку "Дністер". Надзвірна Рада товариства "Дністер" 12 липня 1894 р., на підставі закону 1873 р., ухвалила утворити Товариство взаємного кредиту під однойменною назвою. У тридцяті роки ХХ ст. кооперативний банк "Дністер" був лідером серед українських кооперативів за обсягом касових операцій. Його грошові ресурси становили тоді 26,3 % від усіх коштів, які були в розпорядженні 280 закладів української кредитної кооперації, тобто майже два з половиною мільйонів злотих.

Таким чином, на основі тісного переплетення інтересів, а також живої співпраці двох провідних фінансових інституцій – страхового товариства та банку – виник перший український фінансовий концерн, як один із небагатьох

прототипів тих, які лише тепер поширюються на світовому ринку, отримавши сучасну назву "All finanz", тобто "Загальні фінанси", що передбачає тісне взаємопереплетення страхового і банківського секторів головно у сфері страхування фінансових ризиків. Доречно зазначити, що найстаршою страховою компанією у Європі, яка працює в режимі "All finanz", фахівці вважають німецьку страхову компанію "Baurische Ruck", хоча її було засновано лише у 1911 р. Наші ж кооперативні інституції на цьому шляху були першими у Європі.

Заслуговує уваги той факт, що на рубежі XIX-XX ст. у Галичині зароджується українська термінологія для означення суб'єктів і об'єктів страхових відносин. Ця термінологія відповідала правилам української семантики та ділового мовлення. Такі терміни, як "страхувальник" – "убезпечуючий", "застрахований" – "убезпечений", а особа, на користь якої укладено договір страхування – "обдарований", глибше і змістовніше передають характер страхової діяльності, оскільки несуть "безпеку", а не "страх", позитивні, а не негативні емоції [20].

Чимало прислужилася українським приватникам й кооператорам одна із найстаріших українських фінансово-кредитних інституцій, єдиний український банк акційного типу – Земельний Банк Гіпотечний (1910 р.). Українським банкірам вдалося добре налагодити справу короткотермінового і довготермінового іпотечного кредиту та у той спосіб позбавляти українців залежності від чужоземних лихварів та примножувати їхній добробут. Наприкінці 1908 р. засновники у спеціальній відозві закликали українців до передплати основного капіталу в сумі одного мільйона і купівлі акцій, яких було випущено 2500 штук. Поява на міжнародному грошовому ринку українських акцій означала вихід українського підприємництва не європейський фінансовий рівень. Економічна криза 1929-1933 рр. значно обмежила кредитну діяльність банку. Особливо негативно позначилося на його стані банкрутство віденського банку "Остеррайхіше Кредітанштальт", з яким був тісно пов'язаний Варшавський Дисконтний Банк. Кризовий стан економіки призвів до зміни спеціалізації банку. Він припинив надавати позики окремим особам, зокрема селянам, тобто втратив функції, властиві для іпотечного банку. За цих умов можна було вижити лише за рахунок короткотермінових кредитів, які надавалися переважно торговельним підприємствам, як кооперативним, так і приватним [5, с.79-83].

Українські банки, які обслуговували переважно кооперацію, були пов'язані більше із селом і, відповідно, мало цікавилися можливостями кредитової підтримки наших купців, промисловців та ремісників. В організації системи кредитування приватництва центральне місце належало Торговельно-Промисловому Банку, який існував при СУКу з листопада 1926 р. Проблема полягала лише в тому, щоб оживити діяльність цієї інституції шляхом зацікавлення ним українського купецтва і промисловців. Відродження банку розпочалося з його Загальних Зборів, що відбулися 15 березня 1936 р., які обрали новий провід, до складу якого увійшли представники Українського Технічного Товариства. За реалізацію задуманого взялася група молодих та енергійних інженерів на чолі з А. Мілянйчем. Налагоджуючи систему кредиту-

вання, СУКіП одночасно започатковує у 1936 р. нову важливу акцію створення "Фонду Безвідсоткових Позичок" [5, с.153-158].

Ця акція мала патріотичний характер, тому що вкладники зобов'язувалися не забирати свого внеску із фонду протягом двох років та не отримувати від нього відсотків. Не будучи піонером у пропаганді ощадності, Промбанк виступив новатором у методах, формах та концепції її проведення внаслідок чого вдалося докорінно змінити ставлення багатьох українських власників до банку. Внаслідок діяльності "кореспондентів" відкрилися Відділи Промбанку в Тернополі, Станіславові, Стрию, Сокалі та Перемишлі. Промбанк поширив свій вплив й на інші міста та містечка Східної Галичини та Волині. Активно запроваджувалися нові засоби реклами, конференції з пресою та нові форми банкової діяльності (безготівкові розрахунки, перекази, операції чеком, біжучі рахунки, акредитиви, ділові векселі тощо).

Промбанк перший з усіх українських банків почав практикувати інвестування промислових підприємств (т. зв. грюндерська діяльність). Інвестиції банку були вкладені у підприємства "Сталь", "Оліярня", "Вапно", "Буг", "Якторівка", "Каменолами". Завдяки інвестиціям Пром-Банку постала краєва гуртівня "Гурт", яка постачала товарами найбільшу галузь української торгівлі – споживчу [5, с. 159]. Високофаховий рівень роботи приватницького банку базувався на вмілому використанні модерного європейського досвіду маркетингових досліджень. Аналіз соціального складу клієнтури Промбанку свідчить про те, що він повністю виправдовував мету свого створення, тобто обслуговував переважно приватників – українських купців, промисловців та ремісників.

Однією із визначальних функцій, що окреслюють сутність ринкового кредиту, є сприяння економії витрат обігу шляхом використання безготівкових рахунків та заміни готівки кредитними грошми. Промбанк одним із перших у тогочасній Польщі почав активно розвивати цей перспективний напрям кредитної сфери. Цікавою була новація, яка полягало в тому, що для підприємців-клієнтів банку надавалися також консалтингові послуги.

Загроза нової світової війни не могла не позначитися на загальній економічній ситуації польської держави. На цьому тлі фінансово-кредитні інституції українців виявляла велику живучість, незважаючи на вкрай несприятливу кон'юнктуру польського ринку. Пояснення цього феномена доцільно шукати у тому, що пріоритетом українського підприємництва, згуртованого СУКіПом, був господарський солідаризм, який в цих умовах відігравав більшу роль, ніж його матеріальна спроможність.

Серед інших фінансових інституцій, окрім Промбанку, найбільше забезпечував потреби українських приватних підприємців Міщанський Союз Кредитовий. Найбільшою популярністю серед дрібних власників користувався, започатковане МСК, будівельне щадництво, метою якого було надати їм можливість отримати у приватну власність будинок із усіма зручностями та земельну ділянку для обробітку. Будівельне щадництво було унормоване окремим правильником, згідно із яким будівельні позики величиною від 2000 до 30000 зл. виділялися на такі цілі:

1) будівництво нового дому; 2) будівництво і ремонт господарських будівель; 3) добудова і ремонт житлового будинку; 4) купівля житлового будинку; 5) купівля земельної площі під забудову [5, с. 161].

У передвоєнні роки у Перемишлі розгорнула активну діяльність перша на наших землях Українська Католицька Безвідсоткова Каса "Самопоміч", до заснування якої значною мірою спричинилося національне духовенство. Членами Каси були священики, купці, ремісники, робітники, приватні службовці, правники. Значну моральну та й матеріальну підтримку "Самопоміч" отримувала від СУКіПу та Пром-Банку. Для Безвідсоткової Каси "Самопоміч", діяльність якої мала регіональний характер, був властивий порівняно високий рівень обігів.

Відділені від Галичини штучним "сокальським кордоном", українські приватні підприємці Волині організовують у 1938 р. Волинський Торговельний Банк "Стир". Він виник на базі невеликої однойменної кредитної кооперативи, яка існувала у Луцьку.

Висновки. Вивчення та порівняльний аналіз архівних джерел і документів, праць українських вітчизняних та діаспорних учених, ідеологів і провідників національного господарського руху, мемуарної літератури та великого обсягу інформації, що містилася на сторінках фахової кооперативної і приватницької преси й інших українських та польських періодичних видань досліджуваного періоду, дали змогу сформулювати такі висновки.

Окупація Австро-Угорщиною та міжвоєнною Польською державою переважної частини західноукраїнських земель, яка супроводжувалася колонізаційною політикою, спричинила нагальну потребу пошуку шляхів національного самозбереження, чільне місце серед яких посіла організація українського фінансово-кредитного підприємництва, що будувалося на європейських економічних традиціях та своєрідній моделі українського соціального капіталу.

Аналіз важкого соціально-політичного та економічного становища українських теренів, які відійшли спочатку до Австро-Угорщини, а потім до Польщі, утвердив у середовищі національної еліти переконання у необхідності опанування українцями вкрай важливих фінансово-кредитних сфер господарської діяльності, без чого неможливо було б говорити у перспективі про національно-державну самоідентифікацію українців.

Самоорганізація української фінансово-кредитної сфери міжвоєнної Польщі мала у своїй основі той важливий досвід національно-економічної самоідентифікації, який виробили національні сили ще в умовах Австро-Угорщини, що проявилось в економічній науці, чільним репрезентантом якої був Іван Франко.

Унікальність формування фінансово-кредитних інституцій української кооперації, приватної торгівлі та промислу досліджуваного періоду полягала у тому, що вирішальну роль у цьому процесі відіграла інтелігенція, яка у тих умовах була позбавлена доступу до характерних для неї сфер суспільної та державної діяльності.

Поєднання господарських та патріотичних мотивів, як необхідна умова національного самозахисту, висунуло на роль організаторів та ідеологів

фінансово-кредитного руху найздібніших фахівців, які розглядали розбудову української приватної торгівлі та промислу, як одне із вкрай необхідних національних завдань.

Надзвичайно важливим видається нам досвід мобілізації патріотичних сил на розбудову українських фінансово-кредитних інституцій, які навіть в умовах польської окупації нерідко витісняли чужинців із рідних теренів.

Аналіз шляхів та методів внутрішньої акумуляції національного капіталу через дрібну ощадність, яка мала всеохопний характер, та організації банківських і кредитних інституцій, які обслуговували кооперацію і приватництво, становить неабияку цінність для сучасної української економіки, що переживає етап ринкових трансформацій.

Література

1. **Франко І.Я.** Банк крайовий : зб. творів. – у 50 т. – К. : Вид-во "Наук. думка", 1986. – Т. 44, Кн. 1. – С. 163-180.
2. **Франко І.Я.** Реорганізація банку Крайового : зб. творів. – у 50 т. – К. : Вид-во "Наук. думка", 1986. – Т. 44, Кн. 1. – С. 273-280.
3. **Франко І.Я.** Проект 200 000 позички Бродам : зб. творів. – у 50 т. – К. : Вид-во "Наук. думка", 1986. – Т. 44, Кн. 1. – С. 283-285.
4. **Витанович І.** Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк : Вид-во ТУК, 1964. – 624 с.
5. **Несторович В.** Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920-1945. – Торонто-Чикаго : Вид-во Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1977. – 342 с.
6. **Олесевич Л.** Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883-1939). – К. : Вид-во "Наук. думка", 1974. – 167 с.
7. **Злупко С.М.** Іван Франко – економіст. – Львів : МП "Слово", 1992. – 206 с.
8. **Злупко С.М.** Михайло Туган-Барановський – український економіст світової слави / Степан Миколайович Злупко. – Львів, 1993. – 207 с.
9. **Проф. Михайло Туган-Барановський.** Основи політичної економії / наук. ред., автор передмови С.М. Злупко. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 628 с.
10. **Українська економічна думка:** Хрестоматія / упоряд. С. Злупко. – К. : Вид-во "Знання", 1998. – 448 с.
11. **Злупко С.** Економічна історія України : тексти лекцій / Степан Злупко. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1995.
12. **Злупко С.** Економічна думка в Західній Україні кінця XVIII – першої половини XIX ст. : текст лекцій / Степан Злупко. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1994.
13. **Злупко С.** Володимир Навроцький / Степан Злупко // Українські кооператори (історичні нариси). – Львів, 2001. – С. 43-51.
14. **Злупко С.** Внесок українських економістів у розвиток теорії грошей, грошового обігу і фінансів / Степан Злупко // Фінанси України. – 2001. – № 8. – С. 39-49.
15. **Злупко С.М.** На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот / Степан Злупко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – 283 с.
16. **Шимонович Йоаникій.** Економічна україніка : наукові праці / упорядник, автор передмови і вступної статті, д-р екон. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України С.М. Злупко. – Львів, 2001. – 430 с.
17. **Вербова О.** Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу / Оксана Вербова. – Львів : ЛА "Піраміда", 2002. – 187 с.
18. **Витанович І.** Соціально-економічні ідеї у змаганнях галицьких українців на переломі XIX і XX віків // Наукові Записки Українського Технічно-Господарського Ін-ту. – Нью-Йорк : Вид-во УТГІ, 1970. – Т. 21. – С. 65-73.
19. **Вербовий М.В.** Крайовий Союз Кредитовий як феномен національного господарського руху в Галичині на межі XIX-XX ст. / Микола Васильович Вербовий // Науковий вісник УкрДІТУ : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ УкрДІТУ. – 2004. – Вип. 14.1. – С. 127-130.
20. **Вербовий Микола.** Національна традиція кооперативного забезпечення як європейський феномен / Микола Вербовий // Перехідні економічні системи : зб. наук. праць. – Львів : Вид-во Львівської КА, 2003. – Вип. 6. – С. 331-333.

Шевчик И.Р. Западноукраинские банки и кредитные кооперативы в 1848-1939 годах

Проанализирован феномен институционального становления финансово-кредитной сферы как составляющей экономической независимости западной ветви нации, в условиях Австро-венгерской монархии и польского государства на протяжении 1848-1939 гг. Особенный акцент в работе сделан на проблемах историко-политической и социально-экономической парадигмы формирования национального финансово-кредитного предпринимательства в Западной Украине (1848-1939 гг.), путей аккумуляции национального капитала, ценного опыта организации национальных финансово-кредитных заведений.

Ключевые слова: финансово-кредитные институты, национальное хозяйственное движение, частное предпринимательство, кооперация, Западная Украина.

Shevchyk I.R. Westukrainian banks and credit cooperatives in 1848-1939 years

The article contains phenomena of institutional forming the financial credit sphere as component of economical atomization the Western branch nation, in the conditions Austro-Hungary monarchy and Polish state during 1848-1939 years. Special accent in the work did at the problems of historical political and social economical paradigm forming the national financial credit business in the Western Ukraine (1848-1939), ways of accumulation the national capital, valuable experience of organization the national financial credit institutions,

Keywords: financial credit institutions, national economical movement, private business, cooperation, Western Ukraine.
